

Т. Франко
Ліси і
пасовиська

12004
1777
франко

Лиси і Тасовиська

Микола Іваницький

146

КНИГОСПІЛКА

2/2

06
ІВАН ФРАНКО

ЛІСИ І ПАСОВИСЬКА

ОПОВІДАННЯ

45684

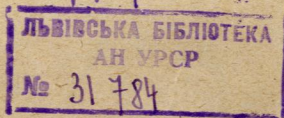
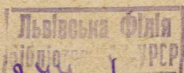
+

КНИГОСПІЛКА

З М І С Т

	Стор.
Іван Франко	3
Ліси і пасовиська	5
Вівчар	24

I
1-637

ІВАН ФРАНКО

Видатний український письменник Іван ФРАНКО народився 3-го Серпня 1856 року в родині коваля в Галичині.

Під впливом М. Драгоманова Франко разом з іншими студентами-одномудцями організовує у Львові робітничі гуртки самоосвіти, видає книжки для робітництва, пропагандує соціалістичні ідеї.

Влада не могла спокійно ставитись до цієї роботи і Франкові на протязі якихось 12 років доводиться тричі сидіти у в'язниці.

Та ці утиски не залякали Франка, він ще з більшим завзяттям продовжує розпочату роботу.

1890 року Франко організовує першу в Галичині соціалістичну партію, і одночасно провадить серйозну наукову роботу, пише багато оповідань, віршів, видає журнали.

Розбитий паралічем, але не кидаючи працювати, доживає він свого віку у Львові, де і помер 28-го травня 1916 року.

Свої найкращі твори Франко присвятив описові життя галицького робітництва й селянства, змалювавши жахливе зубожіння галицького селянства та визискування робітництва нафтової промисловости.

У цих творах, що ми отут подаємо, деякі мало зрозумілі нашому робітництву й селянству слова й вирази виправлено в згоді з сучасною українською літературною мовою.

ЛІСИ І ПАСОВИСЬКА

(Оповідання колишнього уповноваженого)

ГОСПОДИ боже, що то крику було в нас за ті ліси та пасовиська. Як звивалися пани, як радилися, підкупали інженерів та адвокатів, щоб звільнитися від усяких тягарів! Мудрі голови! Вони знали, що хоч цісар дав хлопам волю і скасував панщину, та одначе як вони не дадуть їм ліса і пасовиська, то хлоп таки мусить або гинути на пні, або до них „прийдіте поклонімося“,—а тоді вернеться панщина, хоч трохи в іншій свиті, але для хлопа через те зовсім не легша.

І гадаєте, що в нас не вернулась панщина? Прийдіть лишень та подивіться до нашого села, самі переконаєтеся. Правда, отамани і окономи не їздять уже по-під вікнами з канчуками, на панськім подвір'ю нема вже тієї дубової колоди, на якій бувало що-суботи відбувалося „гуртовне палкування“;

але подивіться лишень на людей, побалакайте з ними. Чорні як земля, нужденні, хати пообдирані, старі, поперехилиювалися на боки. Тинів майже зовсім нема, хоч ліс довкола села, як море; доводиться людям обкопувати царину ровами та обсаджувати вербами, так як на Поділля. Худоба нужденна, миршава, тай й то рідко у котрого господаря є. А спитайте тих, що йдуть із серпами та з косами „Куди йдете, люди?“—то певно скажуть: „На панський лан жито жати“, або „На панську луку косити“. А коли ви здивуєтесь, як це так, що вони йдуть до пана на роботу тепер, коли у самих ще нічого й не тикано, а тут гріє, з колоса летить,—то вони хіба похитають головами та скажуть сумно: „Що-ж робити? Самі то бачимо і серце нам крається, але що робити. Задовжились ми у пана, а у нього така встанова, що попередку відроби панові, хоч би тут громові кулі летіли, а вже потім собі“. Це в нас що-року так: у пана зробимо все завчасу і добре й чисто, а наше власне тим часом гине і пропадає в полі. І добре то вимудрував наш пан. У нього ліс—у нас і палички в дворі нема без його відома. У нього пасовисько—у нас худоба вигибла, витратилась, а решта ходить як сновида. У нього поле угноєне, чисте, а наше заросло пирієм, гірчицею та бур'янами, гною нема, щоб справити, худібки тяглої нема. А що й на тім

уродить, то таки на полі пропадає, бо мусимо пана обробити насамперед, за погоди. І ніколи ми не можемо прийти до хліба, не можемо стати на свої ноги, не можемо вибитись з-під панської руки. А пан тисне, о, тисне що сили! Він у нас тепер начальником громадським, його якийсь прислужник писарем, і ціла рада мусить хилитися з їх волі. Бідного не пустить із села ні на заробіток, ні на службу, книжки не видасть. „Тут сиди, не рипайся, роби в себе“. А в себе, розуміється, нічого робити,—йди до пана. А пан—бух по десять крейцарів¹ за день у найтяжчий час, і мусиш робити, бо ніде дітися. Оттак то він прикрутив нас і що раз більше прикручує. Скажіть же самі, чи треба нам ще крім того панщини? Мені здається, що давня панщина з буками і оконами не була така тяжка.

А тепер послушайте, як то він заїхав нас із майки, щоб випровадити в поле і забрати отак у свої руки. Сам я був при тім, то можу вам напевне сказати і кожне слово заприсягнути. Ось слухайте.

Почалося нещастя наше від перепису, знаєте, що був 59-го року. До того часу жили ми з паном у добрій злагоді. Він нас боявся чіпати, бо, знаєте, тоді ще страх був між панами після тієї мазурської різанини.

А ми знов його і не потребували чіпати: пасовисько мали, в лісі рубали, так як наші батьки з давен-давна, і все вважали, що то ліс громадський—навіть лісничого громадського держали. Аж тут бух—перепис. Знаєте, парід темний, не знає, що до чого, перелякався. Як то наш хлоп, усе боїться, щоб податків не підвищили. Так і тоді: списувати будуть не тільки людей, а й худобу. Вже те без чогось не є.

Аж тут раз у неділю, по хвалі божій, як то звичайно, вийдуть люди з церкви, постають на вигоні раду радити. Там і війт накази які оголошує, другі про жнива балакають... Аж тут пан... „Так і так, панове громада, важна справа, перепис. Я ваш приятель, я тепер такий самий хлоп як і ви. Знаєте, цісар порівняв нас усіх, тепер нема вже панів“... Ну просто сказавши, почав нам гнути харамана. Ми роти порозівляли, що то, перший раз чуємо від нашого пана людське слово. „Так і так,—говорить він далі,—важна справа перепис. Чия ласка, прошу до мене, маю щось важного сказати, як вам треба бути при тому перепису. Та й посунув наперед, до двора. А ми всі, скільки нас не було, лавою за ним. Увійшли на подвір'я. Він став на ганку, озирнувся по людях, а далі викликав кількох старших до себе та й пішов з ними до покою. Стоїмо ми, чекаємо. Вертаються наші старці.—„Ну, ну, що

8

пан казав, що за справа? А старці наші головами сивими похитують, та все мурмочуть: „Так то так правда й є“. А далі до нас: „Ходім у село, чого тут галас підняли на панськім подвір'ї? Чи тут вам місьце на раду?“ Пішли ми.

— Знаєте, люди добрі, панове громада,— заговорили наші старці коли ми знов стали на громадськім вигоні — що завтра має до нас приїхати перепис. Отже пан нал, дай йому боже здоровля, казав нам остерегти громаду. Вважайте, каже на худобу. Вони списують худобу і потім наложать на вас від кожної штуки по ринському¹ податку. Як скажете, що пасете в лісі, то будете й від лісу платити подвійний податок: раз за ліс, а другий раз за те, що пасете. То пан радить зробити так: поперед усього не казати, що пасемо в лісі, а потім переховати частину худоби в лісі через завтрішній день і при переписі подавати менше худоби, ніж маємо. Так, каже, роблять і по інших селах. А ліс, каже, як ваш був, так і буде, бо перепис нічого не має до ґрунтів.

Порадилися, порадилися, і ухвалили послухати пана. Що то дурні! То як у кого було п'ять штук худоби, він три до лісу, а дві лишає на показ; у кого десять штук,— він сім до лісу, а три лишає. Цілу череду

¹ Ринський—прибл. 80 коп.

худоби з цілого села запакували до ліса, між добра та нетри і ждемо спокійно перепису. Так тяжко чоловікові приходяться ті податки, а тут ще пан так налякав нас новими буцім-то надвишками, що ми не вагалися попросту ошукати перепис, щоб тільки як небудь викрутитися від біди.

На другий день рано десь так у обід, вже перепис у селі. Списують. Ну, ми всі держимося того, що ухвалено, подаємо як-найменше худоби, відмовляємося від пасіння в лісі, ще й тішимося, що так гладко йде діло. Аж ось дійшов перепис на послідку й до пана. Де-які люди з цікавості пішли за нею. Незабаром прибігають у село, задихані, залякані...

— Що ми зробили — кричать вони. — Тут щось не так, тут щось погано. Чи не підвів лишень пан нас на яке безголов'я? Він записав не тільки всю свою худобу, але й нашу, що схована в лісі, і комісія поїхала туди.

Ми одебеліли, почувши таке диво. Зараз зібралися гуртом і побігли в ліс. Комісії вже не було. Питаємо пастухів: були, кажуть, пани й наш поміщик щось писали, рахували худобу, але нас ні про що не питалися. Ми до села, кажуть нам, що комісія виїхала вже з двора боковою дорогою. Рушили ми за нею, нагнали аж у другім селі. Так і так, — кажемо, — то пани нашу худобу рахували у лісі.

— Як то може бути ваша, коли ви самі казали, що більше худоби не маєте, і в лісі не пасете?

— Ми таки так казали, нас пан на-
радив.

— Так чого-ж ви тепер хочете? Щоби ми другий перепис у вас робили, чи що? Бувайте здорові. Що собі зробили, те будете мати. Що написано, те пропало. А проте ні, вільно вам оскаржувати, але кажемо вам наперед, що оскарження нічого вам не може, а тільки ще й самі попадетесь до в'язниці за те, що ошукували цісарську комісію.

З тим ми й вернулися. Пропало, — казали ми, — побачимо, що з того буде.

Чекаємо рік, другий, — нема нічого. Пан знов у добрі з нами, тільки як коли згадати про перепис, то всміхається та й каже: „Ет, жарт та й годі“.

Аж ось на третій рік — чуємо, якась комісія їде в село, пасовисько розмірювати.

— Пек тобі маро, — гадаємо собі — це що за чим, нащо? Пасовисько наше з віку-правіку, на що його розмірювати? Правда, ми останніми роками один шматок поділили між громадою і з'орали; гадаємо собі, може то приїхали виміряти, скільки ми з'орали, а скільки ще зосталося. А комісія просто до двору; пообідали, а потім на пасовисько. Розложили мапу, пан сам з ними ходить і по-

казує: от відти тягнеться й дотї, а це вони з'орали.

Підійшли ми до тієї комісії, кланяємося з далека, далі приступили ближче, знов кланяємося, а комісія ані в той бік. Далі війт осмілився та й каже:

— То, прошу панів, наше пасовисько, на що ви його міряєте і палькуєте?

— А ти хто такий?—питають пани.

— Я війт громадський.

— Ну, то добре,—відповіли вони, та й далі своє роблять. Обпалькували той шматок з'ораний окремо, а решту знов окремо. Ми вже з війтом за ними ходимо і дивимося, але що вони говорять, того не знаємо, бо по німецьки шваргочуть. Далі скінчили й сідають на бричку. Війт за ними, не пускається, та все допитує. Тоді один пан стає в бричці і обертається до нас.

— Ви, люди, бачили, як комісія міряла пасовисько?

— Та бачили,—кажемо.

— І бачили, як пальки била?

— І те бачили.

— І знаєте, що онто там,—показав на з'ораний шматок—то ваше, громадське, а це отут, то панове?

— Га, що, як?—скрикнули ми всі мов попарені й до комісії. Комісія в ноги.

На другий день женуть наші пастухи худобу на пасовисько, а там панські слуги:

„Марш відси, це панське пасовисько, не смій і ногою ступити сюди!“ Пастухи обернули худобу, женуть у ліс, а там панські лісничі й гайдуки: „Марш відси, ліс панський, не смій і за окіп ступити ногою!“

Пастухи, звичайно, діти, та в плач, женуть худобу назад до дому.

Гвалт, крик у селі такий зробився, немов хто ціле село підпалив з усіх чотирьох країв.

Що тут робити? Жінки кричать: „Ми з кочергами підемо й тим панським слугам голови по обиваймо“. Але старші чоловіки якось уцитькали їх і зараз вибрали кілька-надцятьох, щоби їхали аж до Львова до адвоката, порадитися. Вибрали й мене. Поїхали ми, напитали адвоката, українця, заслуженого, кажуть, і щирого. Прийшли до нього, розповідаємо: така річ і така. „Щож“, — каже — „будемо починати процес. Розстарайтеся свідків, паперів, грошей, а тимчасом заховуйтеся спокійно бо всякий бунт тільки пошкодив би справі“.

— Але-ж, паночку, — кажемо ми, — як нам тут заховатися спокійно, коли нема де раз худобу вигнати? Адже без паші худоба на пні погине.

— Га, — каже адвокат, — що-ж я вам можу на те порадити? Як виграємо процес, то пан буде змушений повернути вам усю шкоду, а тепер радьте собі як можете.

З тим ми й пішли. Почався процес. Скільки ми грошей на нього видали, бог один знає. Я нарахував самому адвокатові та на гербові марки щось понад сімсот ринських. Громада тяглася з останнього, хоч і як їй те не легко приходилося. Бо ліс і пасовисько zostалися в панських руках і ми мусили більшу половину худоби як стій попродавати за пів дурно, бо небуло чим годувати. Решта товклася—й тепер товчеться—то по гусячим вигоні, то по перелогах то по городах. Сади наші через те понівечились, пасіки позводилися, а худобинка ходить, лиш шкіра та кісті.

Сім років тягнувся наш процес, так мов хто з громади сім років жили тяг. Зовсім на нінащо звелись ми за той час, але до пана ані ду-ду, завзялися. Пан собі-ж. Вже в яких то ми судах, у яких інстанціях не бували. І в повіті, і в губернії, і в міністерстві і бог знає куди. І все в однім програємо—оскаржуем; в другім виграємо—пан оскаржує, а кінця як нема так нема. Аж нарешті—господи тобі слава,—дочекались ми. Приходить возний, приносить нам резолюцію з найвищої міністерії. Так і так, щоб полагодити спір між громадою та двором, визначається губерніяльна комісія, що на місці спірнім має все розглянути, передивити документи, переслухати свідків і видати остаточний присуд. То-ж обидві сторони

обов'язані того та того дня бути на місці спірним зі всім своїм доказовим матеріалом. Присуд тієї комісії буде апеляції потверджений і виконаний. Ну, господи, тобі слава, подумали ми собі. Тепер певно буде наша правда, коли комісія має на місці судити. Тут кожний буде міг сказати, що знає, кожного вислухають, а в такому разі мусять же признати, що правда на нашій стороні.

Пан наш одержавши таку саму резолюцію, дуже щось попіснів і ніс повісив, але далі, видко, щось надумався, сів на бричку та й до Львова. Куди він їздив, не знати, але два наших чоловіки, що тоді були у Львові, розповідали опісля, що бачили його, як возився по місті з нашим адвокатом. Розуміється, розповідали аж тоді, як уже було по всьому. Досить того, що через два чи три дні приїхав наш пан зі Львова якийсь уже веселіший і навіть утішний. Дивимося ми, але не знаємо, що то має значити.

Навідались і ми до свого адвоката. Втішився дуже. „Виграємо справу“,—говорить. —„Я сам“,—каже,—„стану на місці спору, перед комісією. Але за день перед тим прийдіть сюди до мене: війт, уповноважені свідки, привезіть з собою, які маєте папери, то треба переглянути, порадитися. Знаєте, як то перед битвою на війні готуються, так і нам треба приготуватися. Приїдьте раненько, то я скажу кожному, що і як хто

має говорити, бо, бачите, справа заплутана, а з полудня посідаємо на віз та й гайда в село, щоби в означений день рано бути на місці спірнім“.

Послухали ми його ради, ще й дякуємо. Зібралися: війт, два уповноважених і три найстарші господарі в селі, яко свідки, забрали всі старі папери, які де в кого були й поїхали о півночі до Львова, за день перед приїздом комісії до села. Приходимо раненько до адвоката — нема дома, десь вийшов, але зараз прийде, просять зачекати. Чекаємо ми, чекаємо — нема адвоката. Вже десята, одинадцята, дванадцята, година нема.—Поголодніли ми, пішли „до воза дещо перекусити.

Прибігаємо згодом—ще нема адвоката. Що за нещастя? Вже перша, ба й друга, ба й третя година тут би нам час уже їхати до дому, щоби на вечір заїхати, а його нема. Аж далі, десь так коло четвертої йде він.

— Ах, перепрошаю вас,—говорить—дуже перепрошаю, панове господарі, але не моя вина, що я так опізнився, в суді при розправі був, оборона протяглася аж до цієї години. Але то нічого, ми ще все зробимо гаразд. Прошу до мого покою.

— Але може би ми зараз сіли на віз і поїхали в село,—сказав я.—То пан могли би там переглянути папери і навчити нас, що маємо говорити.

— Е, нема чого квапитися,—сказав він,—
успіємо заїхати, а перегляд паперів не довго
потриває.

Пішли ми з ним до його покою і посі-
дали. Паперів внесли ціле наруччя. Взяв він
ото читати: читає, читає, поволі, уважно,
деколи нас щось запитається, ми відпові-
даємо, він знов читає, а тут вже пів години,
ба вже година, ба й друга минула,—він
нічого. Ми тут як на терпню сидимо, в'ємося,
потіємо, а він усе розпитує нас, мов на
протоколі, все папери читає, муркоче,—не-
порадна година. Вже ми по кілька разів
йому натякали, пора б їхати. А він усе своє:
зараз, зараз. Та й далі до читання. Шоста
година пробила, як дочитав. Ну, гадаємо
собі, господи тобі слава, кінець уже тому чи-
тання, поїдемо. Еге, як би не так. Як почне
тепер наш адвокат тлумачити нам цілий про-
цес від початку, докладно, немов то ми й зовсім
нічого не знаємо. Говорить, говорить, а ми
трохи зо шкіри не вискакуємо,—тут таки би
чоловік схопився, плюнув йому в очі й пішов.
Та ба, годі. Далі почав нас навчати, як маємо
говорити перед комісією,—і справді мудро
навчав. Така ясна стала нам ціла справа,
так добре знав кожний, що йому говорити,
що аж любо. Жаль тільки, що коли це
навчання скінчилося, пробила дев'ята година.
Смеркло зовсім. Він аж тепер мов спосте-
рігся, а тут ще й гриміти почало.

— Овва, а це що такого, вечір уже?— сказав він, озираючись.

— Та вечір же, — відповіли ми, мов засуджені.

— Що-ж тепер робити? Як їхати?

— Хіба я знаю,— відказав я. — Тепер трудно їхати, дорога недобра, та й воно далеко досить, лісами...

— Самі не знаємо, що робити,— відказали наші люди.

— А на котру годину завтра має приїхати комісія?

— На десяту рано.

— На десяту? Е, то байка; переночуйте ви тут, а завтра ранесенько повстаємо і курнемо в село так що аж закурить. На восьму будемо там. Оттут ідіть, зараз коло моєї хати шинок є. Єврей порядний, там переночуете, а завтра, пам'ятайте, не опізніться, я буду ждати на вас.

Що робити. Раді не раді пішли ми. Єврей уже мов і сподівався на нас.

— Чи ви від пана адвоката?— питає.

— Так.

— Ну, ну, ідіть, найду для вас місце, ночуйте здорові. А може ще потребуєте чого?

— Та дайте по порції горілки. Краще буде спатися.

Випили ми, полягали в божий час і зразу поснули, як дерево. Чи довго ми

так спали, бог знає. Досить того—пробуджуюся я—день білий. Зриваюся до вікна, дивлюся на сонце—вже геть з полудня. Гляджу довкола—всі наші господарі сплять як дерево. Господи боже, що це таке? Чи то сон, чи ява? Скрикнув я що сили,—і, це не сон. Вони посхоплювалися і собі ж до вікна. А це що? З полудня вже? Не вже ж ми так довго спали? Припадочку нещасливий. В'ємося, мов пискарі посолені, а тут в голові кожному шумить, кості всі болять, мов поламані. Кличемо єврея: скільки вам належиться за нічліг? — Небагато, лише шість ринських.—Як? Що? Яким світом?—А він, злодюга, бачачи, що нам треба поспішати, що ми тут розщибаємося та аж чуби гриземо з нетерплячки, став собі в дверях та тільки всіміхається, бороду погладжуючи. — Так у мене всі гості платять.

Деякі з наших почали з ним торгуватися, але де там, ані слова не дає собі сказати. Кинули ми йому гроші, скільки хотів, та й далі, до адвоката. Прибігаємо—нема дома, рано ждав-ждав на нас, а далі сам поїхав, велів, щоби ми як-найшвидше поспішали за ним. А папери наші?—Папери лишив, ось вам ваші папери.—От так маєш. Поїхав, а паперів не брав. Господи милосердний, що з нами тоді робилося, то й думати страшно. Що то, гадаємо собі, там 19

десь уже без нас справу розсудили, громада прогнала, що нам люди скажуть? Яка нужда чекає нас на далі? Ми немов наперед бачили те, що нас чекало, та й тоді вже не трудно було й бачити все те наперед.

Погнали ми додому, та й просто не в село, а на пасовисько. Нема нікого. До лісу. Нема нікого. А тут уже швидко вечір буде. Ми до двора—в дворі співи, сміхи, тост, музика—це пан комісію гостить. Дивимось ми, є і наш адвокат у покою, червоний, веселий, говіркий. Скільки проклять у ту хвилину на нього впало, то мабуть в своїм житті стільки склянок вина не випив. Ми вже чисто подеревіли, не говоримо нічого, не розпитуємо ні про що,—та й на що? Самі знаємо, що наше нещастя готове. Мов стовпи які, ми поставали на ґанку, стоїмо, чекаємо, а самі не знаємо, на кого та й за чим. Пани якось побачили нас, підняли регіт у покою, але до нас ніхто не виходить. Панські слуги йдуть по-при нас, також сміються, кепкують собі, поштовхують нас, але до нас ані слова. Панські пси приходять, обнюхують нас, де-які загарчать, а де-які й таки тихо відійдуть. А ми нічого, стоїмо, як неживі.

Вже смерклося, в покоях запалало світло, пани й пані почали виводити якихось пісень, на дворі почав дощ накрапати, а ми стоїмо все на ґанку, з очима

вліпленими в ті яріючі шибки з дрожжю в тілі і розпукою в серці.

Аж ось нарешті, пізно вже вночі, відчинилися двері і почали один за другим вичуватися пани до своїх бричок. Насамперед пани від комісії. Переходячи біля нас, найтовщий з них став, поглянув на нас грізно і каже.

— Ви хто такі?

— Тутешні.

— Чого вам треба?

— Що з нашим процесом сталося?

— З вашим процесом? То ви аж тепер приходите про те довідуватися? П'яниці погані. Вам пасовиська, вам ліса? А торби жебрацької не хочете? Ідіть же додому і не смійте про те й згадувати! Минули роки, як добро розпирало боки! Пропали, Йване, гроші.

Вся комісія зареготалася, сіла на брички та й поїхала. За комісією надійшов наш адвокат, крадучись як злодій, змішаний, ніби п'яний.

— Га, ви тут, ви тут?—лепотів він.—Ждав на вас, їй богу ждав, чому не приходили?

— А багато вам наш поміщик заплатив, щоб ви нас спинили в місті, поки тут комісія розсудить на його користь?

— Що? Як? Га! Образа гонору...—лепотів він, сідаючи на бричку й курнув щодуху з двору.

— Щоб ти собі голову зломив!—проговорили ми в слід. Та й то дарма: не зломив голови, собака.

Аж ось і пан наш раптом немов уродився перед нами. Стояв похитуючись у відчинених дверях.

— Ге-ге-ге—говорив він з п'яним реготом,—панове громада, обивателі, бургери, уповноважені а що там чувати? Як процесь іде? Нічого, нічого. Але постійте но ви, я вас тепер буду розуму вчити. Тепер ви будете скакати так, як я заграю. Я вам дам себе знати, щоб ви тямили.

І додержав слова. Прикрутив усіх так, що й дихнути ніяк. Правда, громада не відразу подалася. Ми подали скаргу, але її відкинули. Тоді ми постановили силою боронити свого права, але тим іще гірше собі пошкодили. Жінки, діти, чоловіки і старці, всі з покотом, виринули з села, щоб не дати панові заняти пасовиська. Пан привів військо. Ми перед військом попадали на землю, кричали: „Хоч толочте, хоч стріляйте, а ми з цієї землі не вступимося, то наше“. Але військо не стріляло і не толочило, а тільки поділившись на дві роти рушило на конях через збіжжя, через тини, та в село. Прийшлося нам вертати. Два місяці стояли в селі салдати, що було кращого з худоби, повирізували та поз'їдали, звели нас усіх на нінащо, а коли від'їздили, то пан міг бути

спокійний: громада була зламана і зруйнована до чиста і мусіла сама віддатися в його руки.

От така наша доля. Чи буде колись краще, чи доведеться нам хоч при смерті дихнути вільніше, господь знає. Але пан зо всеї сили працює над тим, щоб чим раз тісніше натискати на нас пута. П'ять коршм у селі запровадив, школи нема, священника вибрав собі такого, що з ним руку тягне, а нам нікому порадити, живемо як ті воли в ярмі, вже й дітям не робимо надії на кращу долю...

ВІВЧАР

ТО метрів під землею, в глибині десятиметрової штольні, в духоті і нафтовому смороді працює робітник. Раз-за-разом гатить він кайлом у іловату опоку¹ і відриває від неї шматки глею. Але опока тверда, скупа і тільки по невеликому шматочку дає собі видирати частки свого тіла. Вона глухо гуде і стогне під ударами кайла, мов плаче, мов грозить; вона приє вонючим потом, але не подається, уперто держить заховані свої таємні скарби. Робітник, здоровий парубок, що не давно прибув із гір до Борислава на роботу, починає злитися.

— Ге-ге!—приговорює він, гепаючи що-сили в ямку, в котру гепав уже три рази, не можучи відлупити грудки глею.—А, мать твоя скалічена! Та доки ти будеш стояти? Пускай!

І він що-сили заважив кайлом у ямці, щоб відлупити груду. Груда врешті подалася і він узяв її обіруч і кинув у кибель.

¹ Іловата опока—м'який камінь.

— От там до пса! Йди на світ! Покоштуй сонця!—приговорював він.—Го-го небоже! Я не жартую. Зо мною не нагваряйся!¹ бо я вмію дати раду й не такому як ти! Ти не знаєш, що значить сімсот овець? То не те, що одна з другою грудка, а я й їм умів дати раду.

І він бере за вухо кибель повен глею, несе його до шахти, привішує до линви і дзвонить, щоб тягли, а сам з порожнім киблем вертає назад до штольні і береться далі дзюбати землю. Його думки бігають за вівцями по полонині і він, щоб розбити самоту і темноту, любується тими думками, гуторить про них і з глиною, і з кайлом, і з порожнім киблем, і з сокирою,—бо тільки й усього його товариства тут у глибокій безодні.

— Ти гадаєш, небоже, що то мала робота сімсот овець! Адже то живе, адже то кожне свій розум має. Невеликий розумець, звичайно, німина, а все таки такий, як бог йому дав. Гляди, в ліс зайде, чи в полонину, то вже держиться купи. Не розбігається одне туди, друге сюди, так як рогата худоба. А все купкою. Г-ге!

— А ведмідь злодій тільки чекає на те. О, він також має розум! Ще й який! Не даром вуйко, пан Кулаковський! Сидить

¹ Не нагваряйся—не жартуй.

за колодою й чекає, аж цілий гурт овець увійде між повалене дерево, а тоді тільки скік, і має їх усі, як у стайні. І всі видушить до одної. А вони, біднятка, вже навіть не бегечуть, тільки зіб'ються в купку і чекають тихо своєї смерті. Г-ге!

— Палиця в руці, цівка через плече, пишавка за поясом, так я, не боже, щорана вирушав за вівцями. Три пси, цу-цу! На перед отари один, а два по боках, а я ззаду. Іду та й постоюю. Овечки, як рій бджіл розсипалися по зеленому. Чорна купка, біла купка, чорна купка, біла купка. Тут ущипне травиці, там ущипне тай далі, та й далі. Не пасеться так як худобина, тільки щипле, як дитина, ніби бавиться, ніби поспішає кудись. А спереду барани, коменданти. Отари не треба завертати, тільки їх. А бирь-бирь! А дря-у!

Вівчарські окрики лунають по темній штольні, перемішуються з глухим гепанням кайла.

— А гарно там у нас у горах! У долині! Ой, гарно! Делікатно! Не те, що тут у вас, бодай ви...

Він хотів вилаяться, але вдарив себе долонею по роті.

Його душа була тепер в атмосфері поезії, серед живої природи, чутливої та видючої і він боявся образити її, бо був у її власті.

— Гарно там у нас! Ой, господи! досить чоловік наймитував, гірко бідував, на чужих робив, а проте не жаль згадати. Вийдеш у полонину, зелено довкола, тільки будяки тулять до землі білі свої головки, мов цікаві очі визирають з-поміж трави та моху. Холодно. Вітер тягне. Дихає широко повними грудьми. Все довкола пахне, все так і дихає на тебе здоровлям і силою. Внизу ліс оперізує полонину чорною стіною, а над тобою піднімається круглий шпиль гори. Тихо довкола, тільки вівці шелестять в папороті, десь інколи пес гавкне, зелена жовна застукотить в лісі або закричить вивірка. А я йду собі помалу, стану, сопілку з-за ременя, як не заграю, як не задрібочу, як не заведу думки, аж серце в грудях підскакує, або сльози на очі навертаються! Г-ге! Пек тобі! Пускай! Г-ге!

Дзвінок згори. Прибув порожній кибель. Робітник бере свій повний кибель, виносить до шахти і відправляє вгору, а сам вертається з порожнім. Вертається у войовничому настрої, бо вже починає голодніти. Люто б'є кайлом, довбає глину великими шматками, в мріях бореться з ведмедем.

— Го-го! Вуйку—небоже! То так не годиться! Одна вівця, то ніби нічого, але нині ти зарізав одну, завтра заріжеш дві, а позавтра передушиш мені пів отари. Ні, небоже! Такої згоди у нас нема! Ти гадаєш, 27

що я рушницю тільки на пострах ношу? Го-го! Вже я не пошкодую ночі, вже, я засяду на тебе за тими поваленими деревами! Все мені одно, смерть або життя, а з тобою мушу зробити справу!

Він цюкнув пару разів і зупинився, відпочиває, опершися на держално кайла.

— Злодій вуйко! Три ночі вимучив мене! Мабуть нюхом чув, не приходив. Але мене не обдурити! Вже як я завзявся, то не попусти! На четверту таки прийшов. Темно, хоч око вийми. Вітер стогне в верхів'ях смerek. Потім шумить унизу, а я, причаївшись серед коріння величезного поваленого бурею дерева, рушницю при оці, сиджу, чекаю, вслухаюся. Вже чую, що йде, знаю, що мусить пройти повз мене і сиджу, дух у собі запираю. Хрусь-хрусь, уже близько. Витріщаю очі, суне мій вуйко, мов копиця сіна в темноті. Морду підняв до гори, принохується, суне звільна, обережно. У мене очі мало з лоба не вискочать, так придивляюся, щоб вцілити йому просто під ліву лопатку. Раптом він став, голову на бік, фукнув. Понюхав порох. Обертається на місці, щоб дати драла, і в тій хвилі бух-бух! З обох стволів так і припечатав. Навіть перевкнут вуйко, мов від грому гепнувся не землю. Але то лише хвиля була така. За хвилю він зірвався з землі, рикнув, звівся на задні ноги та й просто до мене. Видно, не дістав

у саме серце. Я вже сиджу не рухаюся. Втікати нікуди, набивати рушницю не час. „Ну думаю собі, коли я кепсько влучив, тільки задряпнув його, то буде, мені. А в тім, раз мати родила“. Та поки що буде, маю ще сокиру за ременем. Сплюнув у жменю вхопив сокиру, поправив ноги, що були сперті на двох коренях, плечима обіперся об сплетене коріняччя поваленого дерева, що, мов, стіна, стирчало до гори, зціпив зуби, похилив голову вниз, щоб бачити добре, та й жду вуйка, а він уже ось-ось. Хапається лапами за коріння, нюхає і ричить, мов розгніваний п'яниця, що не може сказати слова розумного, тільки чує, і ричить і пхається наперед. Ось він занюхав мою ногу та й досягає її лапою. Так немов би опік мене кропивою. І в тій хвилі вістря моєї сокири по самий обух утесалося у вуйкову голову, розчерепило її до тла. Він ще раз застогнав, так тяжко, так жалібно, мов грішна душа на муках, і повалився до долу, щез у непрозорій п'їтмі, в ямі під деревом. Я й сокири не встиг вийняти, так з ним і покотилася вниз. А тоді як не скочу з-за дерева та хащами, та на стежку, та лісом, та на поляну, та по-над яр, ялівцями, одним духом опинився на полонині коло кошари. Стукаю. „То ти, Паньку?“ — питає старший із середини. „Та я, одчиніть!“ Устав він, засвітив лихтар, одчинив. — „Ну, що?“

„Та нічого“ — кажу. „Був вуйко?“ „Та був“. „І пішов?“ „Ні, не пішов“. „А де ж?“ „Лежить“. „Що ти“... — Старший не договорив. „Ой, любойки, а тобі що в нозі?“ — скрикнув. „У нозі?“ Я й сам не знав, що мені в нозі, і тільки тепер поглянувши, я побачив, що ввесь постол і вся онуча і вся волока кривава, і кров заливає сліди. Раз, однісінький раз мацнув мене вуйко пазуром по нозі і відразу продер і постол, і онучу, і ногу, аж до самої кости. Коли розгорнули ногу, то я зомлів, крові багато витекло. Але старший, спасибі йому, вмів примовити, спинив кров, приложив якоїсь масти і за тиждень я був уже здоровий. А вуйка на другий день знайшли неживого, з моєю сокирою в головищу...

Знов дзвінок, знов робітник двигає повний кибель глею до шахти і приносить новий, і знов копаючи, розмовляє сам із собою, наповнює глухе підземелля не тільки стуком свого кайла, але також гомоном своїх слів, поезією своїх лісів і полонин. В міру того, як він голодніє і слабне від втоми і задухи, його думки робляться сумніші. Він згадує про вівсяні коржі, бульбу і пісню вівсяну лемішку, що бувають в зимі всією його стравою, про нудну молотьбу і ще нуднішу бездіяльність у великій пості, про важкі переднівки, хвороби та сварки з-за шматка хліба або недопеченої бульби. Він згадує про те,

як то тепер переводиться вівчарство через те, що полонини позакуповували купці, і вигідніше випасати воли, ніж вівці. А при волах вже не та служба, що при вівцях. О, тут тяжка, погана служба! Тут уже не поїси овечої сироватки, ані сиру, ані бриндзи, ані кукурудзяного куліша на овечім маслі. Живи, як пес, і вартуй як пес! І він швидко покинув цю службу, послушав одного товариша, що нараяв йому йти до Борислава, заробити грошей, пристати в прийми (згрішми тепер усюди приймуть!) і господарювати. І він пригадав собі навіть співанку, якої навчив його той товариш:

Ой піду я в Буриславку
Грошей заробляти,—
Повернуся з Буриславки
Буду газдувати¹.

Він попробував вивести цю співанку своїм здоровим вівчарським голосом, але якось не виходило. Якось співанка у штольні, сто метрів під землею, не співалась.

І він з якимось пересердям дзюбає далі землю. Він починає ненавидіти її, оту темну, важку, немилосердно тверду землю, що так уперто не дається його кайлові.

По бурчанню вживоті він чує, що вже швидко мусить бути полудень і жде потрійного дзвінка, хвилі, коли йому звелять вилізати

¹ Газда—господар; газдувати—господарити.

наверх. А тим часом його уява працює невгамовно, розвертає перед ним усе нові образи, а найрадніше чудові, тихі, ясні образи полонини, лісів, овечої отари і всіх нехитрих пригод вівчарського життя. Кинений долею в глибоку підземну штольню, він чує сам по собі, що ті давні дні минули без повороту, що його шлях звернув в інший бік, що він із давнього патріархального життя перейшов у нове, незвісне його дідам і прадідам, зразу страшне і дивоглядне, та багато де в чому ліпше, вільніше, ширше від старого. Але це старе живе в його споминах; із нього лишилося ще стільки, щоб поетичним чаром заповнити і оживити пітьму і самоту нового життя. Так не раз сонце зайде за хмару, із усієї пишноти літнього дня, з усього багатства світла і кольорів лишиться стільки, щоби золотим сяєвом обілляти крайчики таких хмар, що нависли над заходом.

1899 р.

ОКЛАДЫ ИНДИАНИ

КАРТА ЛОКАЛИЗАЦИИ

КАРТА ЛОКАЛИЗАЦИИ

31.784

Ф $\frac{I}{\text{Л-637}}$

СКЛАДИ ВИДАННЯ:

ХАРКІВ, Горяїнівський пров., 2.

КИЇВ, вул. Воровського, 48.

ОДЕСА, вул. Дашкевича, 12.

31.784

Ф $\frac{1}{\lambda - 6.37}$

Т Франко
Ліси і
пасовиська